

Två länder går skilda vägar

Språk, identitet och civilt samhälle i Ukraina och Vitryssland

Sara Rehnberg
Johan van der Levin

Abstract

Den unika situation som uppstod i samband med Sovjetunionens upplösning i början av 1990-talet berikade världen med flertalet nya stater. Flera av dessa var mycket lika vad beträffar gemensam historia, etnisk sammansättning och förutsättningar att börja bygga upp sitt land. Hur kommer det sig då att två väldigt lika länder som Ukraina och Vitryssland går olika öden till mötes? Ukraina är idag en nation som är på väg att konsolidera demokrati i landet medan Vitryssland mer eller mindre är en fulländad diktatur.

Genom att studera ländernas språk och identitet, samt det civila samhällets utveckling, finner vi att båda dessa faktorer haft en stor betydelse för ländernas utveckling. I Ukraina har utvecklingen inom båda dessa områden nått längre än i Vitryssland. Merparten av förklaringen till detta går att finna i historien, där kultur och civilt samhälle haft fler möjligheter att utvecklas i Ukraina än i Vitryssland. Vi anser att utbredningen av ukrainsk identitet och civilt samhälle har haft en betydande inverkan på landets demokratiska utveckling efter självständigheten 1991, en utveckling som inte än förankrat sig i Vitryssland.

Nyckelord: Ukraina, Vitryssland, civila samhället, nationell identitet, språk

Antal tecken: 62 954

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och frågeställning.....	1
1.2	Teori	1
1.3	Metod och material.....	2
2	Politik mellan 1991- 2005	3
2.1	Politisk utveckling i Ukraina.....	3
2.1.1	Första fria valet i Ukraina.....	3
2.1.2	President Kutjma	4
2.1.3	Presidentvalet 2004	5
2.2	Politisk utveckling i Vitryssland	5
2.2.1	Första åren som självständig stat (1991-1994).....	6
2.2.2	Presidentvalet 1994	6
2.2.3	Lukasjenka kommer till makten.....	7
2.2.4	Vitryssland under 2000-talet	8
2.2.5	Oppositionen	9
3	Språk och identitet	10
3.1	Språk och identitet i Ukraina.....	10
3.1.1	Utvecklingen under Stalin.....	11
3.1.2	Perestrojkans och Glasnosts påverkan	11
3.2	Språk och identitet i Vitryssland	12
3.2.1	Vitrustrussifiering och russifiering.....	12
3.3	Skiljeliner mellan Ukraina och Vitryssland	13
4	Civila samhället	15
4.1	Civila samhället i Ukraina.....	15
4.1.1	Rukh-rörelsen	15
4.1.2	Gruvarbetarrörelsen i Donbas	16
4.1.3	Civila samhällets påverkan.....	17
4.2	Civila samhället i Vitryssland	18
4.2.1	Den vitryska nationella fronten ”pånyttfödelse”	19
4.2.2	Civila samhällets påverkan.....	19
4.3	Civila samhället i Ukraina och Vitryssland.....	20
5	Slutsats	21

Referenser..... 23

1 Inledning

Under våren 2005 uppmärksammades situationen i Ukraina regelbundet i media. Den orangea revolutionen gjorde att våra och omvärldens ögon riktades mot den gamla sovjetrepubliken. Genom Ukrainas exponering väcktes även frågor hos oss kring hur situationen såg ut i övriga delar av f.d. Sovjetunionen. De funderingar och frågor som vi hade kring utvecklingen i de post-sovjetiska staterna kunde utvecklas under delkursen ”Att bygga demokrati” och senare även omsättas i vår B-uppsats.

1.1 Syfte och frågeställning

Vårt syfte med denna uppsats är att försöka finna olika relevanta faktorer som förklarar att två länder med liknande bakgrund och historia kunnat utvecklas åt olika håll. Vårt mål med uppsatsen är att skapa en övergripande bild för läsaren av hur situationen ser ut i de båda länderna och att lyfta fram möjliga svar och förklaringar på de frågor som vi ställer. Det följer därför naturligt att vår frågeställning är empiriskt inriktad. De frågeställningar som vi utgår ifrån är följande:

- Vilka bakomliggande faktorer har resulterat i att två, till synes lika post-sovjetiska stater, Vitryssland och Ukraina, har utvecklats i olika riktningar?
- Hur har det varit möjligt för Ukraina att gå mot en demokratisering, medan Vitryssland mer eller mindre är på väg att bli en fulländad diktatur?

1.2 Teori

De olika förklaringsfaktorer som vi lyfter fram i vår uppsats som svar på frågeställningen, är främst grundade på den teoritradition som förekommer kring begreppet civilt samhälle och kring skapandet av nationella identiteter. När det gäller den sistnämnda faktorn har vi även i denna innefattat språk och kultur. Olika teoretiska definitioner har vi valt att ta upp i samband med att respektive område avhandlas. Uppsatsen har inga ambitioner att vara teoriutvecklande, snarare handlar det om ett teorianvändande arbete.

1.3 Metod och material

Vi har i vårt arbete valt att tillämpa ”most similar system design” i vår komparativa studie. Vårt val att studera två länder ansåg vi passade in väl med den tid som avsatts till denna uppsats. Att innefatta flera länder i vår studie hade förmodligen resulterat i att man fått vara ytligare i sin analys. Valet att koncentrera oss på två länder gav oss möjlighet till fördjupning i flera alternativa anledningar till skillnaden mellan länderna och förhoppningsvis komma fram till väl underbyggda slutsatser. De två länder vi valt att studera anser vi vara lika på flertalet punkter:

- Post-sovjetiska stater

Först och främst handlar det om två postsovjetiska stater. Ländernas bakgrund som sovjetiska föranleder en stor del gemensam historia och utveckling.

- Avsaknad av längre perioder som självständiga stater

Båda länderna har historiskt sett endast mycket korta perioder av självständighet. Efter Sovjetunionens fall blev man självständiga vid samma tid.

- Samma geopolitiska situation

Länderna har en liknande geografisk situation, där ländernas öde som gränsländer mellan öst och väst präglade både det politiska läget och den kulturella situationen.

Under uppsatsarbetet har vi uteslutande använt oss av ett sekundärmaterial i inhämtandet av information. En viss avsaknad av litteratur kring Vitryssland har tyvärr satt begränsningar i våra studier av utvecklingen i landet under de senaste åren.

2 Politik mellan 1991- 2005

För att få en förståelse kring de båda ländernas situation har vi valt att redogöra för hur den politiska utvecklingen sett ut sedan de blev självständiga. I kapitlet om den politiska utvecklingen vill vi redogöra för de båda ländernas lika utveckling, men även peka på skillnader mellan dem. Under större delen av perioden sedan självständigheten har man haft en liknande utveckling i båda länderna, där auktoritära krafter haft en stor inverkan. En brytpunkt kommer dock för Ukraina under slutet av 2004, där landet tar ett kraftigt steg från ett auktoritärt styre, mot en konsoliderad demokrati.

2.1 Politisk utveckling i Ukraina

Snart efter Ukrainas självständighet 1991 visade landet tecken på oro inom den politiska sfären. Landets förste president blev Leonid Kravtjunk, en f.d. kommunist som känt vart vinden blåste och därmed anammat nationalistiska idéer. Valet av Kravtjunk splittrade landets opposition, med bl.a. den inflytelserika folkrörelsen Rukh i spetsen. En splittrad opposition och konfrontationer mellan president, regering och parlament kom sedan att prägla den ukrainska inrikespolitiken under hela 1990-talet (Sävborg Romare 2001 s. 5).

En försämring inom den ukrainska ekonomin efter Sovjetunionens upplösning skulle också påverka den politiska utvecklingen i landet. Den industriella produktionen, vilken var landets viktigaste ekonomiska näring, sjönk med 75 procent (Van Zon 2002 s. 401).

2.1.1 Första fria valet i Ukraina

Den växande fattigdomen i Ukraina väckte snart protester bland landets befolkning och strejker bland landets gruvarbetare. 1993 tvingade man fram ett nyval, som gick av stapeln 1994. Oppositionen förlorade ännu mer inflytande i detta val som skapade ett starkt vinnande vänsterblock med ett återskapat kommunistparti som en av de större delarna i sammansättningen. Ny president blev den ryskvänliga Leonid Kutjma som kom att få inflytande över Ukrainas utveckling en bit in på 2000-talet.

Efter valet 1994 fortsatte stridigheterna inom politiken. Främst handlade oenigheten om hur mycket makt presidenten respektive parlamentet ska ha. Anklagelser från båda sidor, där parlamentet anklagades för att hindra presidentens arbete och presidenten för att bedriva ett auktoritärt styre, resulterade

i ett tillfälligt avtal 1995 om en ny konstitution i landet (Bukkvoll 1997 s. 8). Efter en långdragen process röstade man igenom en ny konstitution i landet den 28 juni 1996. Bland frågorna som diskuterades fanns bl.a. ett förslag på att införa ryska som ett andraspråk i landet och att byta ut landets flagga. Dessa förslag röstades dock inte igenom.

2.1.2 President Kutjma

Sedan president Kutjmas tillträde till makten 1994 ökade hans personliga inflytande över den Ukrainska politiken gradvis. Landets arv efter sovjettiden är inte heller något som gynnat framväxten av ett demokratiskt styre. Många av landets politiska institutioner bygger på sovjetsystemet, speciellt när det gäller statsapparaten funktion (van Zon 2002 s. 402). Trots att det förekommer flertalet partier, så är det i grunden oftast inte ideologier som styr politiken. Arvet efter Sovjet lever kvar i politiken där det är olika ”klaner” som styr och påverkar politiken. Dessa har sin grund i den sovjetiska Nomenklaturen som var det skikt i samhället som uppbar makten (Sävborg Romare 2001 s. 10). De olika klanerna är oftast ganska starkt knutna till olika geografiska områden och kontrolleras av olika affärsmän och politiker. Leonid Kutjma utnyttjade under hela sin period som president de olika klanerna för att gynna sina intressen. Flera förslag drevs igenom av Kutjma som stärkte hans ställning och gav honom större maktbefogenheter. 1999 segrade han åter igen i presidentvalet, mycket p.g.a. hjälp från statsapparaten som mobiliserades till Kutjmas förmån. I april 2000 röstade Ukraina för en starkare president och ett svagare parlament. Folkomröstningen resulterade i ytterligare en förstärkning av presidentens makt (van Zon 2002 s. 402f).

Vid denna tid började även pressfriheten i landet att kraftigt begränsas. Journalister började förföljas och kulmen nåddes i samband med att journalisten Georgij Gongadzes kropp återfanns utan huvud. Gongadze var ansvarig för en relativt liten internettidning där flera fall av korruption och maktmissbruk redovisats (Sävborg Romare 2001 s. 21). Det som förvärrade situationen för Kutjma var att det uppdagades att det fanns bandinspelningar av presidenten som tydligt indikerade att presidenten var inblandad i Gongadzes försvinnande. Massiva protester följde där man krävde Leonid Kutjmas avgång. I försök att tillmötesgå missnöjet, avskedades både premiärministern och chefen för säkerhetstjänsten. Tidigare vice premiärministern Julia Timosjenko ställde i början av 2001 upp på demonstranternas sida, vilket uppenbarligen retade upp Kutjma och i februari samma år arresterades hon av polisen. Anledningen till gripandet sades vara hennes inblandning i försök att smugla pengar utomlands (ibid. s. 23). Aktionerna mot Timosjenko underblåste demonstrationerna och ett stort tältläger kom att upprättas i centrala Kiev. Så småningom revs lägret och nya protester möttes med kraftigt motstånd från myndigheterna. Under hela tiden sedan protesterna startade i början av 2001 fortsatte en varierande grupp människor tälta i centrala delarna av Kiev, tills myndigheterna rev tältet i början av mars (Jeffries 2004 s.537).

Premiärminister under protestaktionerna var Viktor Jusjtjenko, som lyckats med en rad positiva ekonomiska reformer i landet. För att undvika att den populäre Jusjtjenko skulle komma till makten vid en eventuell avgång från Kutjmas håll, såg man till att gå samman och drev igenom en misstroendeomröstning mot Jusjtjenko, som resulterade i att han fälldes.

Enligt Ukrainas konstitution får en president sitta i max tio år, vilket innebar att Kutjmas tid vid makten skulle komma att vara över under 2004. Vid valet under hösten 2004 skulle kampen stå mellan Kutjmas efterföljare, Viktor Janukovitj, och den tidigare avsatte premiärministern Viktor Jusjtjenko. I januari 2003 samlade Jusjtjenko en rad oppositionella partier i en koalition, "Vårt Ukraina", som skulle backa upp honom i det kommande presidentvalet (Lindberg, Staffan 2004).

2.1.3 Presidentvalet 2004

Den 21 november 2004 hölls den andra och sista avgörande valomgången i Ukraina. Dagen efter pekades Janukovitj ut som preliminär segrare och först att gratulera var Rysslands president, Vladimir Putin. Utländska valobservatörer rapporterade dock ett utbrett valfusk som varit till fördel för Janukovitj (Sävborg 2004). Snart fylldes Kiev av stora mängder av Jusjtjenko-supportrar som protesterade mot valresultatet. Detta blev inledningen på den massiva protestaktion som kom att gå under namnet "den orangea revolutionen". Några dagar senare utropades Janukovitj som slutgiltig segrare i valet. Protesterna fortsatte i lika stor utsträckning. Ett stort tältläger försåg demonstranter med mat och förnödenheter. Dagen efter meddelade högsta domstolen att valet inte var giltigt förrän anklagelserna om valfusk utretts. I början av december meddelade högsta domstolen att den andra valomgången skulle göras om den 26 december, ett beslut som möttes av jubel från de protesterande massorna.

Vid valomgången den 26 december vann Viktor Jusjtjenko med 52,15 procent mot Janukovitj 44 procent (Aale, Per Kristian 2004). Motståndaren, Janukovitj, gjorde flera försök att överklaga valresultatet men fick inget medhåll från högsta domstolen. Den 23 januari 2005 svor Viktor Jusjtjenko presidenteden.

2.2 Politisk utveckling i Vitryssland

1990 hölls val i Vitryssland till republikens parlament som gick under namnet Högsta Sovjet. Med tanke på att kommunistpartiet var det enda lagliga partiet vid denna tidpunkt, så blev det en lätt kamp för dem att få majoriteten av platserna i parlamentet (Marples 1999 s. 58). Under 1980-talet skedde en rad händelser som ledde till en ökad öppenhet och en växande nationalism inom landet. Konsekvensen blev att en ökad kritik växte fram bland den vitryska befolkningen

mot det rådande kommunistpartiet (Bulhakaw 2001 s. 92). Kommunisterna lyckas dock sitta kvar som majoritet i parlamentet fram till valet 1995, men under det sista året minskade parlamentets makt tack vare att man 1994 utsedde landets första president. Vitryssland kom på så sätt att bli det sista landet från f.d. Sovjetunionen, som ersatte den gamla sovjetrepublikens parlament (Mihalisko 1997 s.247).

2.2.1 Första åren som självständig stat (1991-1994)

Den 25 augusti 1991 förklarades Vitryssland som självständiga, men alla var inte glada över händelsen. Det fanns en viss oro från delar av befolkningen att republiken inte skulle klara sig utan Sovjetunionen (Törnquist Plewa 2001 s. 72). Därför kom Vitryssland efter bara några månader av självständighet att gå in i Oberoende Staters Samfund, OSS, tillsammans med andra post-sovjetiska stater. Det fanns två huvudsyften med OSS, det första var att underlätta det ekonomiska samarbetet mellan de nya "fria" staterna, och det andra var att förhindra framtida etniska konflikter genom att ha ett militärt och utrikespolitiskt samarbete. Det visade sig dock efter en tid att dessa ändamål inte uppnåddes i den mån som man hade tänkt. De nya staterna hade i stort tappat intresset för ett samarbete och fokuserade sig istället på att själva bygga upp sin nation (Karlsson 1995 s.110).

Åren efter självständighetsförklaringen kom det att bildas många nya civila organisationer och tidningar i Vitryssland. Den vitryska kulturen som hade förtryckts under Sovjettiden kom äntligen att få sin återupprättning. Den nationella fronten, som var ett oppositionsparti och propagerade för demokrati och bevarandet av den vitryska nationen, fick sina gyllne år mellan tiden 1991-1994. Det kom då att ske mycket som talade för en nationell pånyttfödelse av det Vitryska samhället, främst p.g.a. den påbörjade vitrussifieringen av landet (ibid. s.73) (*se vidare om vitrussifieringen i kapitlet språk och identitet*). Det utsedda parlamentet från valet 1990 med det kommunistiska partiet, kom att sitta kvar hela mandatperioden fram till 1995, då ett nytt parlamentsval gick av stapeln.

2.2.2 Presidentvalet 1994

Vid presidentvalet 1994 så försökte man i Vitryssland undvika att få ett överflöd av politiska partier. Vid valet i Ukraina året innan hade man inte lyckats med detta och resultatet blev att över 70 registrerade partier kom att ställa upp vid valet 1993, som gjorde att valet blev till en obeskrivlig röra (Marples 1999 s. 60). Det blev tillslut 19 kandidater i Vitryssland som kom att ställa upp i presidentvalet, av vilka bara sex kunde ses som seriösa kandidater för presidentposten (ibid. s.69). Av dessa sex kandidater fanns bl.a. den dåvarande premiärministern Kebich från kommunistpartiet, den förre talmannen Shushkevich, ledaren för den vitryska nationella fronten Zyanon Paznyak samt Alexander Lukasjenka som vid detta

tillfälle inte var ett känt namn för den vitryska befolkningen (Bulhakaw 2001 s.26).

Man trodde vid denna tidpunkt att Kebich skulle ha fördel av att ha varit i publikums blickfång under en längre tid, tack vare sin plats som premiärminister. När väl resultatet presenterades från första omröstningen så stod det mellan Kebich och Lukasjenka. Vid andra omröstningen stod det klart att Alexander Lukasjenka var landets förste folkvalde president, han hade vunnit valet med över 80 % av rösterna (Mihalisko 1997 s. 254).

2.2.3 Lukasjenka kommer till makten

Man kan kanske undra hur en rätt så okänd person kan vinna ett presidentval med så stora marginaler. Om man tar en närmare titt på hur landets situation såg ut precis innan presidentvalet 1994, så ser man att Vitryssland är ett land vars ekonomi bara blivit sämre och sämre med åren. Lukasjenka kom att utnyttja folkets missnöje beträffande landets ekonomiska situation och gick ut med budskapet att han skulle få ordning på ekonomin om han blev vald till president. Lukasjenka insinuerade då även att den enda lösningen för att rädda landets ekonomi var att integrera sig med Ryssland (Törnquist Plewa 2001 s. 77). Vitryssland kom först 1996 att underteckna ett antal avtal med Ryssland om en gemensam union (ibid. s. 78).

Det skulle dröja till 1995 innan Lukasjenka kom att driva igenom de första stora förändringarna för att uppnå större maktinflytande som president. En sak som Lukasjenka inte gillade med sin presidenttitel var den begränsade makt han hade. Lukasjenka kom därför att utmana parlamentets maktställning på olika sätt för att gynna hans ställning. I april, 1995, underrättade Lukasjenka att han hade för avsikt att hålla en folkomröstning om fyra mycket omtvistade frågor. Det gällde det vitryska språket, den vitryska flaggan, valutan i landet och relationen med Ryssland (Marples 1999 s. 73). Parlamentet hade delade meningar om hur de skulle ta ställning till presidentens krav angående folkomröstningen. Efter långa diskussioner kunde man inte hitta någon laglig anledning till att inte gå med på folkomröstningen (ibid. s. 73). Men detta skapade missnöje inom parlamentet, främst bland nationalisterna, och ledde till att några av parlamentarikerna kom att genomföra en protest för att visa sitt missnöje. Den 10 april 1995 genomfördes en hungerstrejk inne i parlamentet. En arg Lukasjenka deklarerade att denna handling skulle tvinga honom att använda fysisk våld för att upplösa parlamentet. På natten stormades parlamentet av 200 man ur landets specialstyrkor beväpnade med batonger. De 14 protesterande parlamentarikerna blev misshandlade och bortförda med våld. Dagen efter så återupptogs aktiviteterna i parlamentet och Lukasjenkas krav på folkomröstningen godkändes (ibid. s. 74). Lukasjenka fick som han ville genom folkomröstningen, alla de fyra frågorna fick det resultat som Lukasjenka hade hoppas på och på så sätt stärkte han sin position som president. På grund av folkomröstningens resultat så kom vitrussifieringsprocessen i Vitryssland att

avbrytas, många kom att tolka resultatet av folkomröstningen som slutet för det vitryska språket (ibid. s. 78).

1996 påbörjades närmandet mot Ryssland, genom olika avtal. Lukasjenka kom även att proklamera för ytterligare folkomröstningar, främst angående förändringar inom den vitryska konstitutionen. Presidenten ville bland annat driva igenom en förlängning av presidentens mandatperiod från att ha varit 5 år till att bli en period på 7 år, han ville även få ökad makt som president. Det hela slutade med att författningen ändrades och ett nytt tvåkammarsparlament inrättades, där Lukasjenka i stort sett handplockade kammarens ledamöter. Det blev ytterligare en vinst för presidenten som nu även hade förlängt sin mandatperiod till år 2001 och fått kontrollen över parlamentet (Törnquist Plewa 2001 s. 80). Presidenten kom även att stärka sin kontroll över medierna och kunde på så sätt tystna ner all kritik och opposition som förekom. Det var främst oppositionens tidningar som skulle tystas ner. Lukasjenka godkände exempelvis inte att vissa tidningar blev tryckta i Vitryssland, eller rättare sagt tidningar som kritiserade Lukasjenka och hans politik fick inget tillstånd till tryckning. Men oppositionen, som ofta kritiserade Lukasjenka, löste tryckningsproblemet genom att vända sig till grannlandet Litauen och kunde där trycka upp sina exemplar utan Lukasjenkas påverkan (Marples 1999 s. 80f).

2.2.4 Vitryssland under 2000-talet

Parlamentsval ägde rum i Vitryssland på hösten 2000. Alla oppositionella partier uppmanade varandra att bojkotta valet på grund av att det var givet på förhand att Lukasjenka skulle försöka manipulera och absolut inte dra sig för att fuska i valet, allt för att stärka sin egen position (Törnquist Plewa 2001 s. 81). Men valet kom ändå att genomföras och tal om fusk förekom. Lukasjenka kom under början av 2000-talet att stärka sin redan väl etablerade makt i Vitryssland. Han gör det genom korruption, fusk och brutalitet på den vitryska befolkningens bekostnad.

I september 2001 kom det andra presidentvalet i Vitrysslands historia att äga rum, egentligen skulle valet redan ha ägt rum 1999 men flyttades fram något år på order från Lukasjenka (Bulhakaw 2001 s.269). Lukasjenka blev vid valet 2001 återvald till Vitrysslands president, mycket på grund av valfusk och manipulering av media (www.svenskafreds.se/osteuropa/faktablad/vitryssland.pol.sit.shtml).

På hösten 2004 kom både parlamentsval och en folkomröstning att genomföras i Vitryssland. Folkomröstningen gällde en förändring av den vitryska konstitutionen där presidenten ville avskaffandet den begränsning som innebar att en president bara kunde inneha presidentposten under två mandatperioder (Jeffries 2004 s. 283f) Förslaget kom att gå igenom och författningen ändrades, vilket gynnade Lukasjenka genom att han nu skulle få ställa upp hur många gånger som helst i presidentvalen. Nästkommande val som ska enligt planerna äga rum år 2006 (Söderberg Jacobson 2004-11-24).

2.2.5 Oppositionen

Under den senaste tiden med president Lukasjenka vid makten har stora förändringar skett inom det vitryska samhället, många nya författningar har godkänts och mycket av den gamla vitryska kulturen har försvunnit tack vare författningsändringarna. Alla i Vitryssland stödjer dock inte Lukasjenka och hans politik, främst är det de unga människor i landet som genom demonstrationer visar sitt missnöje mot den sittande regimen (Sävborg 2004, nr 43).

Lukasjenka införde i början av sin mandatperiod, 1994, en politik som förbjöd all form av motvilligheter mot ledningen och utlovade hårda straff mot dem som försöker motarbeta presidenten. De straff som man kunde vänta sig ifall man visat sitt missnöje, var allt ifrån böter till fängelsestraff (www.svenska-freds.se/osteuropa/faktablad/vitryssland.shtml). Resultatet av förbuden fick dock inte den utformning som Lukasjenka hade tänkt sig, oppositionen lät sig inte skrämmas och fortsatte visa sitt ogillande mot ledningen.

Idag har straffen ändrats och det vanligaste sättet att tysta kritiska röster är att hota med avsked från jobbet eller hota med att ens barn inte får fortsätta med sina studier (Sävborg 2004, nr 43). På så sätt har antalet opponenter i Vitryssland minskat, de vågar inte längre framföra sitt missnöje om presidenten och hans ledning (Söderberg Jacobson 2004-11-24).

Vid senaste valet, 2004, talade man än en gång om valfusk och att fuskets skulle ha gynnat Lukasjenka. Det blev bara en liten grupp av unga demonstranter som vågade protestera på mot valet, demonstranterna blev inom kort arresterade och hårt misshandlade av polisen. Det är nämligen förbjudet att demonstrera i Vitryssland, ytterligare en författning som Lukasjenka drivit igenom genom åren vid makten (Sävborg 2004, nr 43).

3 Språk och identitet

Både Ukraina och Vitryssland har varit tydligt präglade av sin situation som gränsländer. De har haft en lång historia där man växelvis antingen har tillhört västliga stormakter eller ingått i östliga herravälden, vilket har präglat både ländernas kultur och politiska utveckling (Törnqvist Plewa 1997 s. 20). På grund av detta har man alltid tillämpat något annat lands kultur och språk under en väldigt lång tid. Vi ser det därför som viktigt att ta upp ett språk och identitets kapitel. Vi väljer likaså att ta upp olika kulturyttringar, som vi anser är en del av människors identitet. Språket är även en viktig del av människors identitet, då språket i de båda länderna har ett speciellt öde.

3.1 Språk och identitet i Ukraina

Det nationella uppvaknande som växte fram under 1830- och 40-talet i det ukrainska området var till största delen språkligt baserad. En gruppering med den ukrainske poesiskalden Taras Sjevtjenko i centrum började bygga upp ett ukrainskt skriftspråk baserat på det ukrainska områdets östligare dialekter. Inom denna gruppering fanns inga direkta politiska ambitioner (Durovic 1993 s. 106). Trots avsaknaden av större politiska ambitioner förbjöd Ryssland, som merparten av Ukraina var en del av vid denna tid, all offentlig användning av det ukrainska språket. Det ryska förtrycket av det ukrainska språket och den ukrainska kulturen fortsatte under resterande delen av 1800-talet och upphörde först 1905 då man tillät användningen från ryskt håll.

Trots förtrycket av den ukrainska identiteten kunde det ske en kulturell utveckling i de västliga delarna av det ukrainska området (Galicien) som vid denna tid var en del av Österrike-Ungern. Den liberala synen som rådde i Österrike-Ungern på minoriteter och dess olika kulturyttringar var till stor fördel för en fortsatt utveckling av ukrainsk kultur och identitet. Utöver aktivitet och utveckling på det kulturella området så skedde det en politisk utveckling genom att den ukrainska delen av landet fanns representerad i parlamentet i Wien (Durovic 1993 s. 107).

I samband med oroligheterna i Ryssland under 1917 och den slutgiltiga upplösningen av tsarväldet utropades en rad självständiga stater, däribland Ukraina, som proklamerade sin självständighet i januari 1918 (Gerner 1991 s. 20). Konflikterna med de nyligen maktillkomna bolsjevikerna i Ryssland, som bl.a. bidrog till självständighetsförklaringen, eskalerade och resulterade i ett politiskt nederlag för den nyutropade staten Ukraina. Landet delades upp mellan Ryssland och Polen vid den polsk-sovjetiska freden i Riga 1921 (Gerner 1991 s. 20). De

västliga delarna tillföll Polen medan resterande delen av landet blev en del av den nyligen upprättade Sovjetunionen.

De västliga delarna, Galicien och L'viv, fortsatte att vara ett viktigt område för utvecklingen och fortlevnaden av den ukrainska kulturen. Den liberala synen som rått i området på minoriteters bejakande av sin kultur försvann dock 1926, då Polen fick en auktoritär regim. Den poloniseringspolitik som inleddes i samband med regimbytet i Polen möttes av hårt motstånd bland ukrainska nationalisterna som besvarade förtrycket med terrordåd.

3.1.1 Utvecklingen under Stalin

I samband med det ökade trycket mot ukrainare i de polska områdena, blev de sovjetiska delarna därmed ett bättre alternativ. Här fanns i den tidiga fasen av Sovjetunionen möjlighet att utveckla det ukrainska språket, kulturen samt historieskrivning. Situationen förändrades dock drastiskt då den första femårsplanen lanseras 1928 (Gerner 1991 s. 21). Från och med då inleder man en aktiv bekämpning av all så kallad icke-rysk kultur som ansågs vara ett hot mot Sovjetunionen. Under hela stalinperioden fortsatte allt förtryck av ukrainsk kultur och strävan efter självständighet. Efter Stalins död 1953 sker dock en viss öppning för ukrainska kulturyttringar. Nikita Chrusjtjov såg visserligen till att riva kyrkor och synagogor, men tillät ett friare kulturliv. Grupperingar, som t.ex. "Sjestydesjatnyky" ("Sextiotalisterna"), kunde mer öppet lyfta fram ukrainsk kultur och ifrågasätta Ukrainas ställning inom Sovjetunionen. Även denna rörelse kom att tystas ner p.g.a. det hårda politiska läget som uppstod i samband med Sovjetunionens aktion mot Tjeckoslovakien 1968 (Gerner 1991 s. 23).

3.1.2 Perestrojkans och Glasnosts påverkan

Michail Gorbatsjovs reformer kom så småningom att bli öppningen för den ukrainska identitetens aktualisering och för en fortsatt utveckling av det ukrainska språket. En rad olika grupper som värnade om det ukrainska kulturarvet bildades under 1980-talets senare hälft (Gerner 1991 s. 26). Efter självständigheten 1991 och under första delen av 1990-talet hade Ukraina aktiva förbindelser väster ut mot Europa. Många viljor talade för att bilda en centraleuropeisk identitet för Ukraina, t.ex. så skapades olika förbund och överenskommelser med grannländerna i väst, där likheterna mellan ländernas kultur och etnicitet framhölls (Burant 1995 s. 1128). Efter det att Leonid Kutjma kommit till makten 1994 bromsades dock denna process upp och relationerna till Ryssland stärktes istället (Sävborg Romare 2001 s. 3).

Efter den orangea revolutionen finns tydliga tendenser på att Ukrainas identitet som ett centraleuropeiskt land åter är på väg att etableras. Kontakterna med Ryssland har svalnat och under våren 2005 arrangerades Eurovision Song Contest i Kiev, där den västinriktade presidenten Jusjtjenko var den som delade ut priset till vinnaren.

3.2 Språk och identitet i Vitryssland

Det är först under 1800-talets sista år och början av 1900-talet som man började propagera för det vitryska språket och en vitrysk nationalitet. Detta sker i en liten gruppering och är till en början ett problematiskt arbete, då förbudet för minoritetsspråk fortfarande gällde från ryskt håll. Efter förbudets upphävande 1905 startade en lite mer aktiv kamp för att etablera och standardisera det vitryska språket. Som källa för den nya språkstandarden använde man olika dialekter på landsbygden som hade tagit minst inflytande från andra språk. Uppgiften att försöka införa ett nytt språk i Vitryssland skulle dock visa sig mycket svår att genomföra då ryskans ställning som standardspråk i området visade sig vara mycket väletablerad. Då vitryskan är närbesläktad med både polskan och ryskan var det svårt att motivera människor att anamma det vitryska språket (Törnquist Plewa 1997 s 46f). Ett förbud fanns även kvar för vitryska inom skolväsendet, vilket ytterligare försvårade processen.

Ett annat viktigt faktum som försvårade spridningen av det vitryska språket och den vitryska identiteten, var att tre fjärdedelar av de som verkligen talade vitryska var analfabeter (ibid. s. 49). Det tryckta ordet var en viktig informationskanal bland dem som propagerade för den vitryska identiteten, vilket innebar att en stor och betydelsefull målgrupp i princip gick förlorad.

Efter första världskriget fick vitryskan officiellt erkännande då den 1918 blev statspråk i den nyutropade Vitryska republiken. Den nya republiken blev dock kortvarig, då grannlandet Polen invaderade Vitryssland i augusti 1919. Efter att den polsk-sovjetiska freden hade slutits i Riga 1921 delades Vitryssland upp mellan de båda nationerna. Den vitryska kulturen och språket kunde dock initialt fortsätta sin utveckling i både de polska och sovjetiska delarna. I de polska delarna satte dock poloniseringen i mitten av 1920-talet stopp för fortsatt utveckling. I Sovjet kunde den kulturella utvecklingen fortsätta i ytterligare några år. Sovjetregimen med Lenin i spetsen, ville gå nationalister till mötes för att undvika att starka motståndare skapades. Olika minoriteter uppmuntrades därför värna om sin kultur.

3.2.1 Vitrussifiering och russifiering

Med ett ”vitrussifieringsprogram” ville man förankra sovjetsystemet i delrepubliken. Vitryska förklarades vara delrepublikens officiella språk och kultur- och vetenskapsinstitutioner skulle tala och undervisa på vitryska (Törnquist Plewa 1997 s. 59f). Det hela fick dock ett abrupt slut i samband med att Stalin-eran inleddes i slutet av 1920-talet. Med lanseringen av den första femårsplanen började även en russifiering av området där all vitrysk kultur- och språkyttring skulle förtryckas fram till slutet av 1980-talet. Förutom de språkliga och kulturella delarna av russifieringspolitiken, ingick även en aktiv migrationspolitik som uppmuntrade ryssar att bosätta sig i de vitryska områdena.

Ytterligare en åtgärd för att assimilera Vitryssland till den ryska identiteten, var att placera ryssar på höga ämbetsposter inom den vitryska delrepubliken (Törnquist Plewa 1997 s. 68f).

Första gången som försök görs att lyfta fram vitryskan igen sker 1985 i samband med ett brev till den nyligen tillsatte ledaren för Sovjetunionen, Michail Gorbatsjov. Brevet är undertecknat av 28 högre utbildade personer som redogör för sin oro över att den vitryska kulturen och det vitryska språket håller på att gå förlorade (Zaprudnik 1993 s. 113). I samband med lanseringen av Perestrojka och Glasnost kunde aktioner av detta slag ske i Sovjetunionen och dess delrepubliker. Efter Sovjetunionens fall och utropandet av Vitrysslands självständighet i augusti 1991 återupptogs snart vitrussifieringsprogrammet i landet. Redan under Sovjetunionens sista tid hade lagar instiftats beträffande vitryskans ställning som statsspråk i delrepubliken. Under tiden fram till Lukasjenkas makttillträde 1994 skedde en kraftig förbättring för den vitryska kulturen. Det vitryska språket började användas mer inom undervisning, kultur och massmedier (Törnquist Plewa 1997 s. 75). Efter folkomröstningen 1996 beträffande bl.a. ryskans ställning i landet, där 83,3% av de röstande svarade ja på frågan om ryskan skulle få samma officiella status som vitryskan, avbröts i princip all vitrussifiering (ibid. s.78).

3.3 Skiljelinier mellan Ukraina och Vitryssland

Förankringen av språket och en nationell identitet bland ett lands invånare är avgörande för hur ett land utvecklats och fortsätter utvecklas. Språket kan ses som en avgränsad del, men utgör samtidigt en viktig del av en nationell identitet (Zaprudnik 1993 s. 138). Vilket språk man talar är ofta en indikator på vilken nation och kultur som man tillhör.

När man jämför hur den nationella identiteten och språket utvecklats i de båda länderna finner man ganska tydliga skillnader mellan länderna. Skapandet av ett ukrainskt språk och en identitet påbörjades flera decennier innan man i Vitryssland påbörjade ett liknande arbete. Den ukrainska kulturen och identiteten har under en längre period haft fler möjligheter att utvecklas. Medan vitrysk och ukrainsk kultur förtrycktes och förbjöds i ryska delar av områdena kunde den ukrainska kulturen fortsätta sin utveckling under 1800-talet i de delar av området som tillhörde Österrike-Ungern. Russifieringspolitiken som bedrevs med varierande intensitet under hela sovjettiden fick större genomslag i Vitryssland än i Ukraina. Även Ukraina drabbades av denna politik men hade detta till trots en del kulturyttringar, t.ex. "Sextiotalisterna" med dess förespråkande av den ukrainska identiteten.

Denna utveckling där den ukrainska identiteten har en längre historia och bättre utveckling än den vitryska anser vi haft en stor inverkan på Ukrainas positiva utveckling. Trots att de båda länderna haft svårigheter med att utveckla sina identiteter, har det i Ukraina förekommit en lite mer kontinuerlig utveckling. Med arvet i bagaget från rörelser som t.ex. "Sextiotalisterna", uppstår det flera

kulturella och språkliga rörelser i Ukraina i slutet av 1980-talet än det gör i Vitryssland. De olika rörelserna i Ukraina fanns inom flera olika samhällsgrupper, vilket föranleder en bred uppslutning bland landets befolkning.

En stark nationell medvetenhet hos ett lands invånare resulterar i att man är mer på sin vakt när det gäller värnandet av sitt lands intressen. Den starka russifieringen av Vitryssland har satt djupa spår i det vitryska samhället och kraftigt försvårat att en stark nationell vitrysk identitet har kunnat skapas i landet. De korta tillfällena av aktiv vitrussifiering av landet har inte varit tillräckliga för att stå emot rysslands inflytande. En svag nationell medvetenhet bland den vitryska befolkningen tillåter i hög utsträckning fortsatt starkt inflytande från Ryssland, mycket p.g.a. president Lukasjenka.

I Ukraina, där den nationella medvetenheten varit högre än i Vitryssland, har landets befolkning varit mer aktiv i skyddandet av sitt lands intressen. Den högre graden av nationellt medvetande har resulterat i att det ukrainska språket fått behålla sin ställning som officiellt språk, trots ett stort inflytande från Ryssland. Utvecklingen inom språket och identiteten anser vi också betytt mycket för ukrainarnas vilja att behålla ett demokratiskt styre av landet. Den nationella medvetenheten kan leda till att man som ukrainsk invånare vill vara med att bestämma och påverka landets fortsatta utveckling.

4 Civila samhället

Vi anser att det civila samhället kan användas som en förklaringsfaktor till Ukrainas och Vitrysslands olika utveckling. Då förändringar i människors värderingar och perspektiv ofta formas och sprids genom det civila samhället (Gill 2000 s. 7), är det viktigt att lyfta in civila samhället som en viktig påverkande faktor. Till det civila samhället räknar vi in olika icke-statliga organisationer och rörelser som grundas på demokratiska värderingar (Grugel 2002 s. 93). När det gäller frågan om man bara ska räkna in icke-politiska organisationer och rörelser till det civila samhället har vi valt att var flexibla. Vissa av de organisationer vi tar upp utvecklas senare till politiska aktörer och partier. Vi har dock valt att behandla dessa som en del av ett civilt samhälle, då de initialt ofta verkade som icke-politiska organisationer.

4.1 Civila samhället i Ukraina

Under vårt arbete har vi ofta stött på påståenden att det civila samhället i Ukraina skulle vara svagt utvecklat. Vi har dock valt att lyfta fram två olika rörelser som vi anser vara ett tydligt tecken på att ett civilt samhälle förekommer och att detta utvecklades i rask takt i Ukraina från 1980-talets senare hälft och en bit in på 1990-talet. De båda rörelserna utvecklas i två helt olika kontexter men har betydelse för hela landets fortsatta utveckling.

4.1.1 Rukh-rörelsen

I april 1985 inledde den sovjetiska presidenten Gorbatjov förändringar i det sovjetiska samhället genom införandet av Perestrojka och Glasnost (Zaprudnik 1993 s.124). Tanken var att införa liberala reformer och öppna upp för diskussion. I kölvattnet från Gorbatjovs reformer växte det i den ukrainska delrepubliken fram en nationalistisk rörelse som kom att kallas Rukh, vilket på Ukrainska betyder just rörelse. Rörelsen var i början inget politiskt parti men hade vissa politiska ambitioner. Merparten av rörelsens medlemmar bestod av intellektuella och högre utbildade människor (Åberg - Sandberg 2003 s. 9). Det fanns dock även inslag av arbetare och jordbrukare bland medlemmarna, även om dessa var i minoritet (Paniotto 1991 s. 177). Denna sammansättning av människor med en högre utbildningsnivå avspeglar sig även i den tidiga rörelsens ambitioner och grundvalar. Många av idéerna var influerade av nationalistiska tankegångar

blandat med frågor kring mänskliga rättigheter. Ett av de tänkta huvudsyftena med rörelsen var att bejaka den ukrainska kulturen och dess språk (Paniotto 1991 s. 178). Bakom drivkrafterna till bildandet fanns bl.a. ett växande missnöje mot den sovjetiska regimen i Moskva. Förändringar hoppades man kunna genomföra genom politiska aktioner och organiserade protestaktioner.

Trots förekomsten av politiska ambitioner kan man lyfta in den tidiga Rukh-rörelsen i diskussionen kring det civila samhället som opolitisk opposition i en icke-demokratisk kontext. Det civila samhället anses ofta ha mindre betydelse när det gäller ett lands transition från ett auktoritärt styre till ett demokratiskt. Det finns dock flera röster som talar för att mobilisering av aktioner av olika slag kan ha en betydelse och att det civila samhället kan skynda på processen att bryta ner en auktoritär regim (Gill 2000 s. 82f). Till och med världsbanken pekar på betydelsen av det civila samhällets medverkan i länders demokratiseringsprocesser (Grugel 2002 s. 185).

När det gäller demokratiseringen av Ukraina anser vi att den mobilisering som skapades kring Rukh-rörelsen hade en avgörande roll i den demokratiska utvecklingen i landet under perioden 1989 – 91. Paralleller kan dras till solidaritetsrörelsen i Polen under 1980-talet som var en stor påtryckare för en demokratisering av landet. Samtidigt som solidaritetsrörelsen var en fackförening, blev den senare en politisk aktör efter demokratiseringen i Polen (Edwards 2004 s. 25). Rukh-rörelsen var en viktig aktör som påverkade samhället och politiker under det sena 1980-talet och tidiga 1990-talet i den ukrainska delrepubliken och Sovjet. I likhet med solidaritetsrörelsen i Polen så blev Rukh-rörelsen senare en politisk aktör i det demokratiserade Ukraina i början av 1990-talet. Den relativt breda sociala bakgrunden bland rörelsens medlemmar smalnade dock så småningom av när rörelsen ombildades till att mer bli ett nationalistiskt parti 1992. Under den resterande delen av decenniet förlorade Rukh-partiet mycket av inflytandet i den ukrainska politiken (Prizel 1997 s. 341).

4.1.2 Gruvarbetarrörelsen i Donbas

Till skillnad från sammansättningen av Rukh-rörelsen, som till stor del bestod av högre utbildade ukrainare, så var gruvarbetarrörelsen i Donbas dess motsats om man ser till sammansättningen av människor. Gruvområdet ligger i den östra delen av Ukraina som har en stor del av landets etniska ryssar som invånare. I Donbas-området är 44 % av befolkningen etniska ryssar (Mykhenko 2003 s. 94). Den stora delen ryssar leder till att den ukrainska nationalismen är extra svag i detta område. Några tankar kring ukrainsk självständighet var inget som direkt lyftes fram i de stora organiserade protesterna och strejkerna under 1989 - 90. Den stora frågan som låg till grund för missnöjesyttringarna var gruvarbetarnas usla arbetsförhållanden och undermåliga materiella omständigheter. Till exempel så fick man betalt för sex timmars arbete medan man i verkligheten ibland fick jobba tio till sexton timmar per dag (ibid. s. 96).

Protesterna för bättre levnadsvillkor övergick så småningom till öppna protester mot den sovjetiska regimen i Moskva. Stora demonstrationer

organiserades under våren 1989 då man även insåg vikten att samarbeta med andra grupperingar för att snabbare nå upp till sina målsättningar. En delegation från gruvarbetarrörelsen sändes till Rukh-rörelsens kongress där man redovisade sina ambitioner om bättre ekonomiska levnadsvillkor, men även politiska (ibid. s. 99). Året efter bildades en koalition bestående av ett flertal olika oppositionsgrupperingar, från nationalisterna i väst till gruvarbetarna i öst (Prizel 1997 s. 338). Under de sista månaderna av Sovjetunionens existens hölls ytterligare strejker där man samarbetade med flera olika självständighetsorganisationer och anti-kommunistgrupperingar. Att Sovjetunionens dagar nu var räknade förstod de flesta och under protesterna så krävde man öppet den sittande regimens avgång (Mykhenko 2003 s. 100).

4.1.3 Civila samhällets påverkan

Dessa båda ovanstående exempel anser vi vara tydliga bevis på förekomsten av ett starkt civilt samhälle i Ukraina. Den tidiga Rukh-rörelsens breda agenda med frågor om mänskliga rättigheter och bejakandet av den ukrainska nationen och dess språk engagerade en stor och bred grupp människor. Vid Rukh-rörelsens andra kongress i oktober 1991 hade rörelsen 633 000 inskrivna medlemmar (Gerner 1991 s.25). Ett tillfälle som visade på de nationella rörelsernas förmåga att organisera sig visades i januari 1990, då en mänsklig kedja bildades från staden L'viv till Kiev. Även de ryskinfluerade östra delarna av landet visade tecken på en framväxt av ett starkt civilt samhälle. De många välorganiserade strejkerna och protesterna över perioden 1989-1991 visar på en stor förmåga att organisera människor för att ändra på förhållanden och proklamera sina ståndpunkter.

Ovan nämnda form av civilt samhälle anser vi haft en stor betydelse för utvecklingen i Ukraina efter självständigheten. Ett scenario där ett land återgår till ett svagt civilt samhälle efter en demokratisering är något som vi tror är mer eller mindre otänkbart. När väl det civila samhället utvecklats och fått fotfäste borde det vara något som förblir en del av människors vardag. En del studier som genomförts kring det civila samhället i post-kommunistiska länder efter att transitionsprocessen tagit fart pekar på en nedgång i det civila samhällets engagemang i landets utveckling (Grugel 2002 s. 209). Trots att det skett en nedgång i det civila samhällets engagemang i Ukraina, mycket beroende på den negativa ekonomiska utvecklingen i landet (Mykhenko 2003 s. 110), så anser vi att det uppbyggda nätverket funnits kvar hela tiden. När mordet på journalisten Georgij Gongadze uppdagas och ljudinspelningar med den ukrainske presidenten Kutjma pekar på hans inblandning, sker en rad protestaktioner vid ett flertal tillfällen under 2001 i huvudstaden Kiev. Vid de olika tillfällena protesterar mellan 3500 och 10 000 personer där man kräver ett slut på korrruptionen i landet och President Kutjmas avgång. Vid 2-årsdagen av Gongadzes försvinnande organiserar den politiska oppositionen en protestaktion som samlar 100 000 personer i centrala Kiev (Jeffries 2004 s. 554).

Mycket av protesterna mot Kutjmas regim och den stora uppslutningen vid den kommande s.k. orangea revolutionen anser vi bero på Ukrainas tradition av ett

ungt, men starkt civilt samhälle. Uppkomsten av Rukh-rörelsen och de organiserade protesterna mot Moskva-regimen under 1989-1991 har förmodligen varit några av inspirationskällorna till de efterföljande protestaktionerna. Kunskaperna och insikterna från dessa tidiga organisationer bör spelat en roll i utvecklingen efter att de första protesterna höjdes i samband med tystnandet av Gongadze och andra journalister i landet. Även det civila samhällets breda utveckling inom alla samhällets nivåer bör ha spelat en roll. Det är viktigt att poängtera att det inte bara handlade om en missnöjesyttring bland Ukrainas utbildade befolkning eller bara inom arbetarklassen. I Ukraina skedde en utveckling, om än av lite olika karaktärer, inom både arbetarklassen och genom skapandet av olika intellektuella grupperingar.

4.2 Civila samhället i Vitryssland

Vid slutet av första världskriget såg många nationella rörelser i Östeuropa en chans att göra sig fria från det ryska väldet (Törnquist Plewa 1997.s. 53.). Nationalisterna i Vitryssland förstod nog också att de kunde ha en chans att göra sig fria, men av någon anledning så gjorde de ingenting åt situationen. Varför kan vara svårt att hitta en förklaring på, kanske saknades självförtroende gällande landets förmåga att själva kunna styra över en egen stat. Man får inte glömma att Vitryssland under en väldigt lång tid varit ett land som alltid tillhört någon stormakt, liksom Ukraina, och som gång på gång blivit påmind om deras oförmögna värde. På så sätt har de kanske inte fått det självförtroende som de kan ha behövt för att bli en egen stat (Zaprudnik 1993.s.122). När Vitryssland blev självständigt 1991, kom det som en överraskning för den vitryska befolkningen (Törnquist Plewa 2001 s. 72). Man hade aldrig räknat med att det stora sovjetiska imperiet skulle delas upp. Nu skulle man för första gången styra över sitt eget land.

Sedan självständighetsförklaringen i Vitryssland har en rad icke-statliga organisationer bildats för att bl.a. höja den nationella medvetenheten bland Vitrysslands befolkning. Under de senaste åren har dock deltagandet inom det civila samhället varit lågt i landet. Enligt beräkningar är bara 5 procent av den unga befolkningen engagerad i det offentliga livet i Vitryssland och resultatet talar i stort om hela den vitryska befolkningen inblandning i det civila samhället (Zaprudnik 2003 s.121). En viss ökning i människors engagemang i olika organisationer kan dock skönjas, t.ex. så har antalet organiserade gatudemonstrationer ökat under de senaste åren. Detta visar tydligt på tillväxten bland självsäkerheten hos de unga som har vuxit upp under en period av självständighet (Sävborg 2004, nr 43).

En annan viktig inverkan på det civila samhället i Vitryssland kommer från de västerländska staterna. Där är man inte rädd att framföra stark kritik mot Lukasjenka och hans politik. Kritiken från väst har haft en stark påverkan på dagens demokratiska opposition i Vitryssland (Zaprudnik 2003 s.122). Men redan i slutet av 1980-talet så fanns det rörelser som ville sträva mot en egen stat och

demokratiska värderingar. En av dem som haft kanske störst betydelse för Vitrysk nationalitet är ”Den vitryska nationella fronten”, som än idag är verksam i Vitryssland. Denna rörelse har utan tvivel varit en förebild för många av dagens nationella rörelser som finns i Vitryssland.

4.2.1 Den vitryska nationella fronten ”pånyttfödelse”

Innan införandet av Gorbatjovs politik i de sovjetiska staterna var den vitryska antisovjetiska oppositionen relativt svag (Törnquist Plewa 2001 s. 71). Men tack vare perestrojkan, som gjorde det möjligt för den vitryska befolkningen att få tillgång till viktig information, kunde oppositionella grupper göra sig mer hörda. Den fråga som tidigt lyftes fram var språkfrågan, som även innefattar vitrysk kultur och utbildning. Detta blev en fråga som fick en stor dragningskraft för bildandet av de nationella rörelserna. Språkfrågan, som inleddes med det tidigare nämnda brevet till Gorbatjov, genererade en rad mindre grupperingar, främst inom Minskområdet. Organiserade gatudemonstrationer, främst ledda av unga demonstranter, började synas som ett resultat av den ökade aktiviteten inom de olika grupperingarna. En del av organisationerna utvecklades politiskt och blev så småningom en del av den nationella fronten (Zaprudnik 1993 s.128ff). Även bland fabriksarbetare i Minsk förekom det protestaktioner. En strejk som bröt ut under 1991 hade sin grund i missnöje mot arbetarnas låga löner. Efter två veckors strejk accepterade maktinnehavarna lönekraven och den spontana strejken upphörde.

Den mest betydelsefulla organisationen som mynnade ut ur det vitryska nationella uppvaknandet var ”Vitryska nationella fronten” (BNF), som bildades 1989. Bland deras mål fanns att kämpa för demokratiska förändringar i landet och för en vitrysk pånyttfödelse. (Törnquist Plewa 1997 s.72). BNF stöter på en hel del motstånd, bland annat från den sittande regimen och får därför svårt att etablera sin rörelse. De fick bl.a. nekat mötestillstånd i Minsk, när de i juni 1989 skulle hålla sin första kongress, och blev därför tvungna att söka sig till grannlandet Litauen för att genomföra mötet (Zaprudnik 1993 s.135). Åren mellan 1991-1994 har upplevts av de vitryska nationalisterna som en ny nationell pånyttfödelse. Man kan inte tala om några demokratiska inslag i den vitryska politiken, då det inte hölls några fria val till parlamentet innan 1995, detta trots alla krav som motståndspartier ställde under tiden från självständighetsförklaringen.

4.2.2 Civila samhällets påverkan

När den vitryska nationella fronten bildades 1989 hade man den ukrainska rörelsen Rukh som förebild. Den vitryska rörelsen kommer dock inte att få samma inverkan som den ukrainska motsvarigheten fick (Törnquist Plewa 2001 s.72). Det ”lilla” civila samhället som utvecklades i Vitryssland i början av 1990-talet fick inte en lång historia. I och med presidentvalet 1994 så har det civila samhället i

Vitryssland starkt försämrats. Anledningen är troligtvis det grepp som president Lukasjenkas har införskaffat sig under de år han varit vid makten.

4.3 Civila samhället i Ukraina och Vitryssland

En utveckling sker inom det civila samhället i både Vitryssland och Ukraina efter Gorbatsjovs politiska reformer. I båda länderna förekommer organisationer som värnar om nationella intressen. Språket är något som lyfts fram som en viktig fråga av flera rörelser i båda länderna.

Skillnaderna mellan länderna går att hitta på flera områden. Först och främst så är rörelserna i Vitryssland svagare än i Ukraina på flera punkter, och de är även färre till antalet. Russifieringspolitiken som fördes i båda länderna under merparten av 1900-talet fick större genomslag i Vitryssland, vilket har försvårat det civila samhällets utveckling under slutet av sovjetperioden. Ukrainas västliga delar, med dess historiska bakgrund som ett starkt fäste för ukrainsk kultur, har genererat en miljö där flera organisationer och rörelser uppstått. Trots russifieringspolitiken, har den ukrainska kulturen kunnat gå i arv i de västliga områdena och utvecklas inom olika rörelser. Under 1960-talet fanns tecken på ett civilt samhälle i Ukraina, baserat på demokratiska värderingar, i form av rörelsen ”Sextioalisterna”. Förekomsten av olika rörelser i Ukraina under landets auktoritära tid måste rimligtvis haft betydelse för landets utveckling efter att Sovjetunionen började falla sönder och bidragit till en snabbare utveckling av det civila samhället.

Rörelserna i Vitryssland var baserade på relativt ”smala” frågor medan det i Ukraina går att återfinna rörelser med en bred agenda. Rukh-rörelsen är det tydliga exemplet på en rörelse som grundas på både nationella intressen och frågor som t.ex. mänskliga rättigheter. Detta medför att rörelsen fick en bred uppslutning från flera olika grupper inom samhället. Ett annat bevis på att det civila samhället kommit längre i sin utveckling i Ukraina, var den gemensamma mobilisering av protestaktioner som genomfördes i landet under 1990 som engagerade både de ryskinfluerade östliga delarna och de mer nationalistiska västliga delarna av landet. En gemensam mobilisering visar på ett väl utbyggt kontaktnät. I Vitryssland kan man se en tydlig koncentration av rörelser kring Minskområdet och lite i övriga delar av landet.

Det civila samhällets utbredning och förankring i Ukraina och svaga utveckling i Vitryssland bör ha spelat en stor roll i de båda ländernas olika utveckling efter Sovjetunionens fall. Grupperingar och organisationer har lyckats nå ut med sina budskap till en bredare massa i Ukraina än i Vitryssland. Olika samhällsgrupper har medvetandegjorts om deras medborgerliga och mänskliga rättigheter i den relativt unga staten Ukraina. Denna medvetenhet har mynnat ut i protestaktioner då landet styrdes under tveksamma förhållanden. Vitrysslands svaga civila samhälle har inte lyckats med samma breda mobilisering mot den sittande regimen. Landets nuvarande situation, med Lukasjenka vid makten, är inte heller någon som gynnar en tillväxt inom det civila samhället.

5 Slutsats

Den orangea revolutionen och erkännandet av förekomsten av valfusk får anses vara en vändpunkt i Ukrainas historia. En utveckling där landet successivt var på väg mot ett auktoritärt styre avbröts drastiskt när omval utlystes och genomfördes utan omfattande valfusk i slutet av 2004. Ukraina är idag, som det ser ut, på väg att utvecklas till en konsoliderad demokrati. I Vitryssland fortsätter en mer eller mindre auktoritär regim att styra landet. Mycket av förklaringen till de båda ländernas olika demokratiska utveckling anser vi går att finna genom att studera hur språk och identitet har utvecklats och det civila samhällets utbredning.

Vi anser förekomsten av ett utvecklat språk och identitet är viktigt för ett lands utveckling. Språket och identiteten utgör en viktig del av det nationella medvetandet hos befolkningen. Detta leder i sin tur till att ett lands befolkning är mer angelägna om att slå vakt kring nationens utveckling och intressen. Genom våra studier av utvecklingen av språket och identiteten i Ukraina och Vitryssland har vi kommit fram till att språket och identiteten utvecklats mer i Ukraina än i Vitryssland. Förklaringen till denna utveckling går främst att finna i historien, där Ukrainsk kultur och identitet fått fler chanser att utvecklas under olika perioder. Den mindre utvecklade vitryska kulturen och nationella identiteten har i sin tur möjliggjort för Ryssland att få ett stort språkligt, kulturellt och politiskt inflytande över landet.

Ukrainarnas nationella medvetande har återspeglats i de olika protestaktioner och massiva uppslutningar som förekommit under de senaste åren, där man visat sitt missnöje med den politiska och ekonomiska utvecklingen i landet.

I Ukraina förekommer det tidigare än i Vitryssland rörelser som kan anses vara en del av ett civilt samhälle. Under den period då landet ingick i Sovjetunionen fanns det t.ex. olika icke-statliga rörelser som verkade för Ukrainsk kultur och identitet. I Vitryssland kan man inte finna motsvarigheter till dessa rörelser. Under Sovjetunionens sista oroliga år under slutet av 1980-talet växer det fram olika rörelser och organisationer i både Ukraina och Vitryssland. Rörelserna var främst inriktade på att lyfta fram de båda ländernas nationella identitet, genom propagerande för ländernas språk och kultur.

I Ukraina kommer det att utvecklas fler rörelser med bredare uppslutning än i Vitryssland. En del av förklaringen till detta går att hämta i det faktum att det under en längre tid, periodvis förekommit olika rörelser i Ukraina och att denna tradition varit till fördel. Även de Ukrainska rörelsernas olika ideologiska inriktningar engagerade en bredare samhällsgrupp än i Vitryssland. Det civila samhället visade sig även vara mer utbrett i Ukraina när det gällde att samarbeta mellan rörelserna.

Den massmobilisering som engagerar stora massor i samband med journalisten Gongadzes död i början av 2001 och protesterna kring valfuskets 2004

anser vi hämtar mycket kraft och inspiration från landets tidigare historia av protestaktioner. Människors deltagande i olika rörelser och organisationer leder till att information och idéer sprids i samhället. Tidigare skapade nätverk kan användas för att snabbare sprida information och samla människor. Utan denna massiva uppslutning hade även Ukraina fortsatt att gå mot ett auktoritärt styre.

I Vitryssland förekommer det protester mot president Lukasjenka och hans politik, dock oftast koncentrerat kring Minsk med omnejd. Även landets situation med en växande auktoritär regim bidrar i hög grad till att det civila samhället under de senaste åren inte får någon möjlighet att utvecklas. Istället har man försumrats på det lilla civila samhället man hade.

Referenser

- Aale, Per Kristian 2004. "En seger för Ukrainas folk", *Dagens nyheter* 2004-12-27.
- Bukkvoll, Tor, 1997. *Ukraine and European Security*. London: Pinter (for Royal Institute of International Affairs).
- Bulhakaw, Valer, 2001. *The Political System of Belarus and the 2001 Presidential Election*. Polen: Analytical group.
- Burant, Stephen R, 1995. "Foreign Policy and National Identity: A Comparison of Ukraine and Belarus", *Europe – Asia Studies*, Vol. 47, No.7, s. 1125 – 1144.
- Edwards, Michael, 2004. *Civil Society*. Cambridge: Polity Press.
- Gerner, Kristian, 1991. "Ukraina – ett land kommer tillbaka", *Världspolitikens dagsfrågor*, nr. 8.
- Gill, Graeme, 2000. *The Dynamics Of Democratization*. London: Macmillan Press LTD.
- Grugel, Jean, 2002. *Democratization. A Critical Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Jeffries, Ian, 2004. *The Countries of the Former Soviet Union at the Turn of the Twenty-first Century. The Baltic and European states in transition*. Baskerville: Taylor & Francis Books ltd.
- Karlsson, Klas-Göran, 1995. *Östeuropa vid skiljevägen*. Moheda : Fontes.
- Lindberg, Staffan 2004. "Viktor Jusjtjenko – ekonom med hjärtat hos marknaden", *Dagens nyheter* 2004-11-23.
- Marples, David R, 1999. *Belarus a denationalized nation*. Amsterdam: Harwood Academic Publ., 1999.
- Mihalisko, Kathleen J, 1997. *Belarus: retreat to authoritarianism*, s.223-281 i Dawisha, Karen – Parrott, Bruce, 1997. *Democratic changes and authoritarian reactions in Russia, Ukraine, Belarus and Moldova*. Glasgow: Bell & Bain Ltd.
- Mykhenko, Vlad, 2003. "State, Society and Protest Under Post-communism: Ukrainian Miners and Their Defeat", s 93 – 113 i Kopecký – Mudde (ed) *Uncivil Society? Contentious Politics in Post-communist Europe*. London: Routledge.
- Paniotto, Vladimir, 1991. "The Ukrainian Movement for Perestroika – Rukh: a Sociological Survey", *Sovjet Studies*, Vol. 43, No.1, s. 177 – 181.
- Prizel, Ilya, 1997. "Ukraine between proto-democracy and "soft" authoritarianism", s.330 - 370 i Dawisha Karen – Parrott, Bruce, *Democratic changes and authoritarian reactions in Russia, Ukraine, Belarus and Moldova*. Glasgow: Bell & Bain Ltd.
- Sävborg Romare, Ebba, 2001. "Maktkamp i Ukraina". *Världspolitikens dagsfrågor*, nr 7.

- Sävborg Ebba, 2004. "Den tysta oppositionen i Vitryssland" Utrikesanalys 2004, nr 43.
- Sävborg, Ebba, 2004. "Rysk björnkram kan avgöra ukrainalet". Utrikesanalyser 2004, nr. 47.
- Sävborg, Ebba, 2004. "Ukrainalet fiasko för Putin" Utrikesanalyser 2004, nr. 50.
- Törnquist-Plewa, Barbara, 1997. *Språk och identitet i Vitryssland*. Lund: Slaviska institutionen.
- Törnquist-Plewa, Barbara, 2001. *Vitryssland Språk och nationalism i ett kulturellt gränsland*. Lund: Studentlitteratur.
- Van Zon, Hans, 2002. "Alternative scenarios for Ukraine", *Futures*, no. 34, s. 401 – 416.
- Zaprudnik, Jan, 1993. *Belarus. At the Crossroads in History*. Boulder : Westview Press, cop.
- Zaprudnik, Jan, 2003. "Belarus: In search of national identity between 1986 and 2000", s 112- 124 i Korosteleva, Elena A - Lawson, Colin W, - Rosalind J. Marsh, *Contemporary Belarus: between democracy and dictatorship*. Richmond: Curzon.
- Åberg, Martin and Sandberg, Mikael, 2003. *Social Capital and democratisation. Roots of Trust in Post-Communist Poland and Ukraine*. Aldershot: Ashgate.

Internetkällor

- "Den politiska situationen i Vitryssland". 2001-11-12. <http://www.svenskafreds.se/osteuropa/faktablad/vitryssland.pol.sit.shtml>. Datum 10 maj 2005 klockan 09.48.
- "Vitryssland" 2002-03-18. <http://www.svenska-freds.se/osteuropa/faktablad/vitryssland.shtml>. Datum 10 maj 2005 klockan 10.04.
- Söderberg Jacobson Agneta. *Valet i Vitryssland – ett bakslag för demokratin*. 2004-11-24. http://www.palmecenter.se/article.asp?Article_Id=3933 Datum 17 maj 2005 klockan 18.42
- Wigström Cecilia m.fl. "Mänskliga rättigheter i Vitryssland" Motion till riksdagen 2004/05:U217 Stockholm den 23 september 2004. http://www.riksdagen.se/debatt/motioner/motion.asp?dok_id=GS02U217. Datum 18 maj 2005 klockan 10.20.